

*THE TEACHINGS OF NEAGOE BASARAB TO HIS SON THEODOSIE,
ARGUMENTATIVE STRATEGIES AND INTERTEXTUALITY*

Andreea Gabriela Ivașcu (Andrei)
PhD Student, University of Pitești

Abstract: The Teachings of Neagoe Basarab to his son Theodosie, argumentative strategies and intertextuality. The hereby study aims to synthetically present the fundamental features of the cultural personality of the Wallachian prince; in the same manner, to highlight the evolution of the text to the integral edition from 2010 (publisher Dan Zamfirescu) and, especially, to reveal the specific of the works considered by B.P. Hasdeu and C. Noica “ the first important book of the Romanian culture”; to establish the elements of originality that literary criticism (S. Cioculescu, I.Rotaru), ignoring the laws of intertextuality, considered to be questionable.

Key words: intertextuality, compilation, quote, argumentative strategy, reported speech.

1. Epoca lui Neagoe Basarab

În perioada de apogeu a Renașterii , dar în plin feudalism oriental, Neagoe Basarab reprezintă una dintre personalitățile cele mai importante din sud-estul Europei. După campaniile lui Ștefan cel Mare contra turcilor, pentru țările mici devenea evident că numai o acțiune unită putea conduce la succes. Stabilise relații cu Muntele Athos, cu Veneția, trimisese o solie papei Leon al X-lea, în ideea unei corelări a speranțelor românilor cu cele ale întregii lumi creștine. Înțelesese însă foarte bine că virtuțile unui popor se pot manifesta printr-o complexitate de forme.

Astfel apare, ca un monument al dăinuirii creștinismului, capodopera arhitecturală Mănăstirea Curtea de Argeș: “În această strategie, cultura bisericească – ctitorirea de biserici monumentale și admirabil organizate artistic – înlocuiește confruntarea militară, devenită imposibilă” (Zamfirescu, 1996, p. XI).

În același sens, scrie el însuși cea mai importantă carte din literatura parenetică a timpului. Se înscria în tradiția acelor “oglinzi ale domnilor”, în care se citează deseori *Institutio Principis Christiani* a lui Erasmus din Rotterdam (1516) și *Principele* lui Machiavelli. Se deosebește însă de “umanismul creștin al lui Erasmus și de evanghelismul său alambicat,

îmbrăcat într-un stil căutat și prețios, ca pentru o carte destinată lui Carol Quintul” (Ibidem: XII) și de postura lui Machiavelli care “transforma religia într-o pură ipocrizie princiară și un simplu mijloc de dominare și manipulare a supușilor” (Ibidem).

Specificul mesajului fundamental din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* este că autorul edifică trăsăturile profunde ale sufletului omenesc prin vocația lui spre divinitate și spre comuniunea cu ceilalți oameni: “A doua trăsătură definitorie a *Învățăturilor* este profunda lor omenie. Este revolta vehementă împotriva nesocotirii faptului că ființa umană și fiecare individ în parte este un unicat sfințit prin jertfa lui Hristos” (Ibidem, p. XIII). Este ceea ce face din Neagoe Basarab unul dintre reprezentanții de seamă ai umanismului sud-est european.

2. Opera și autorul

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie a fost scrisă de Neagoe Basarab în timpul domniei sale, în slavonă, conform cerințelor culturale de atunci, termenul ad quem fiind 1521. Dar se pare că ortodoxia și cultura greacă începuseră încă de atunci competiția cu cea slavonă, deoarece încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea a fost tradusă în greaca bizantină (se pare că numai a doua parte) de către Manuil din Corint (cf. Mazilu, 2005, p. 551).

În limba română, textul s-a tradus după mai bine de un secol, la inițiativa lui Udriște Năsturel: data probabilă, 1635.

2.1. Textul slavon a fost semnalat pentru prima dată în 1986, de către slavistul Piotr Lavrov, sub forma unor manuscrise dispartate, cu multe lacune, realizând împreună un total de 98 de file (din prima parte erau numai 16 file). A fost publicat pentru prima dată la Petersburg, în 1904.

În prefața de 37 de pagini la ediția respectivă, Piotr Lavrov descrie contextul în care a fost realizată lucrarea, caracterizându-l pe Neagoe Basarab astfel: “om învățat și un sprijinitor al culturii. Mai mult, el s-a ilustrat și ca scriitor, iar faptul că a scris în limba slavo-bulgară îi asigură un loc de cinste în literatura sud-slavă. Puține scrieri aparținând acestei literaturi prezintă un atât de viu interes ca învățăturile voievodului român” (apud Mihăilă, 1996, p. LXVI – LXVII).

Studiind textul slavon, marii slaviști ai vremii (H.I. Iațimirski, Șt. Romanski, ca și slavistul român Ioan Bogdan), plecau de la caracterizarea edificatoare a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu: “Neagoe Basarab, acest Marc Aureliu al Țării Românești, principe artist și filozof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și de cultură, în mijlocul

unei întunecoase furtune de mai mulți secolii, scurtul interval dintre 1512 – 1521” (Hasdeu, 1884, II, p. 316).

Stoian Romanski considera că opera lui Neagoe Basarab “este cea mai bună pe care ne-o oferă literatura slavă a timpului aceluia” (apud Mihăilă, 1996, p. LXXXII).

În anul 1959, P. P. Panaitescu, reeditează textul lui Lavrov, însoțindu-l cu un aparat critic și cu traducerea integrală în limba română. Din păcate, P. P. Panaitescu, cu marea sa autoritate științifică a fost adeptul teoriei lingvistului grec Demostene Russo, care, în 1908 lansase “chestiunea omerică a literaturii românești”, cea a paternității. Conform acesteia, Neagoe Basarab nu este autorul *Învățăturilor*; opera s-ar fi tradus mai târziu, după un text grecesc, inițial.

Soluționarea problemei, a așa-numitului pseudo-Neagoe și plasarea *Învățăturilor* în secolul al XVII-lea a avansat în același an (1959), când Gheorghe Mihăilă, la inițiativa Asociației Slaviștilor din România (Petre Ș. Năsturel) a comparat textul slavon al *Învățăturilor...* cu textul pisaniilor de pe biserica Mănăstirii de la Curtea de Argeș (cf. textul acestora în *Literatura română veche, I*, 1969, p. 155-162). Concluzia a fost că “dacă ne putem întreba în ce măsură Neagoe personal a ținut în mână condeiul sau a apelat la un colaborator, poate chiar la o față bisericească importantă, nu se poate pune la îndoială contemporaneitatea *Învățăturilor* cu inscripțiile și deci cu domnul ce apare ca autor” (Mihăilă, 1996, p. XC).

Doi ani mai târziu (1961), Dan Zamfirescu, slavist și specialist în bizantinologie, a publicat un studiu foarte bine argumentat, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Problema autenticității*.

Soluția stabilirii relației dintre Neagoe Basarab și opera sa a fost definitivată în 1963, când revista *Romanoslavica* a publicat studiile pro (I. C. Chițimia, Dan Zamfirescu) și pe cea contra (P. P. Panaitescu), printr-o examinare a argumentelor.

Până în 1966, la cele 98 de file ale manuscrisului publicat de Lavrov (1904) și P. P. Panaitescu (1959), s-au adăugat 13 file noi, semnalate de filologul bulgar B. Țonev, așa încât, în 1970, textul slavon (cele 111 pagini ce reprezintă 1/3 din textul integral) a fost publicat într-o ediție critică de excepție (Florica Moisil, Dan Zamfirescu și Gheorghe Mihăilă), cu traducerea în românește a lui Gheorghe Mihăilă.

Ediția ulterioară, din 1996, adaugă textul în facsimil și actualizează aparatul critic.

2.2. Manuscrisul grecesc, descoperit în Catalogul manuscriselor de la Muntele Athos (1895) de către Spiridon Lampros, a fost copiat în 1901 de filologul grec Demostene Russo, care a opinat că acesta este textul original, după care s-au făcut traducerile în slavonă și română:

“așa și cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab* care s-au scris după unii în slavonă, după alții în limba română, și al căror original scris în limba greacă cred că l-am descoperit printre manuscrisele Mănăstirii Sfântul Dionisiu din Sfântul Munte și l-am copiat” (apud Mihăilă, 1996, p. LXXIV).

Demostene Russo a deschis problema autenticității, arătând că “după studierea acestor învățături am căpătat convingerea că ele sunt pseudo-grafe, că sub mantia domnească se ascunde o rasă călugărească, căci autorul *Învățăturilor* e un călugăr și nu Neagoe Basarab, ceea ce voi dovedi cu altă ocazie” (Ibidem: p. LXXVI).

Nicolae Iorga va demonstra mai târziu, în 1929, în *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică* faptul că *Învățăturile* au un caracter profund personal și o latură eroică pronunțată, ceea ce iese din statutul oficial al unui monah.

Demostene Russo a avut o contribuție importantă în identificarea unor surse fundamentale pe care s-a bazat argumentația din *Învățături: Omilia despre răbdare* a Sfântului Ioan Gură de Aur, *Omilia la schimbarea la față* a lui Efreim Sirul, *Scara* lui Ioan Climax și *Umiliința* lui Simeon Monahul.

Însă, fără să înțeleagă, în accepția de atunci, tehnicile mozaicului utilizate în strategiile argumentative din marile cazanii, el vorbește deseori de plagiat, ignorând raportul dintre argumentul de autoritate și strategiile argumentative care îl folosesc.

În 1941, Vasile Grecu a descoperit la aceeași mănăstire de la Muntele Athos un alt manuscris în limba greacă, atribuit retorului Gheorghe din Enos, care corespundea însă cu capitoulul al II-lea din *Învățături*, preluat de acesta din varianta slavonă.

Ulterior, așa cum s-a văzut, slaviștii au demonstrat că textul slavon este textul-sursă, că el aparține secolului al XVI-lea și lui Neagoe Basarab.

2.3. Textul românesc este o traducere realizată în jurul anului 1635, la inițiativa lui Udriște Năsturel, personalitate culturală complexă, comparabilă cu cea a lui Neagoe Basarab. Multă vreme s-a crezut că este varianta primă, compusă în limba română de autor..

Vasile Pop a semnalat, în anul 1838, manuscrisul cel mai vechi al versiunii românești, tipărit ulterior, în 1843 sub îngrijirea lui Ioan Eclesiarhul Curții Domnești, după manuscrisul din biblioteca domnitorului Ștefan Cantacuzino. Trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin s-a făcut cu multe inconsecvențe, care au activat spiritul critic al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

O ediție critică, cu aparat filologic modern a realizat Hasdeu în 1865, în *Arhiva istorică a României*, I, și în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, I, 1865-1866, p. 76-80. Este vorba însă numai despre 4 capitole din întreaga scriere. Despre aceasta, în ansamblul ei, Hasdeu spunea

că este “falnic monument de literatură, politică, filosofie și elocvență la străbunii noștri (Mihăilă, 1996, p. L).

În anul 1910, Nicolae Iorga a reluat ediția integrală din 1843, confruntată cu ediția moldovenească din 1888 (mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu), aceasta din urmă realizată după ms. realizat în 1682 la Schitul Trivale din Pitești.

Dar, în 1938 s-a realizat așa-zisa ediție Ciurezu, ce reproducea numai patru capitole, cu avantajul unei ediții populare ce și-a atins scopul de a impune în conștiința cititorilor imaginea unui domnitor filosof și a unei capodopere românești.

Constantin Noica, marele filosof, a publicat, la cunoașterea acestora, două studii cu analize profunde și elogioase: *Neagoe Basarab și treptele desăvârșirii* (1940) și *Ce e etern și ce e istoric în cultura română* (1943), reiterând formula lansată de B. P. Hasdeu, că era vorba de “întâia mare carte a culturii românești”.

Prima ediție critică integrală este cea din 1970, care îndeplinește toate standardele unei redacții moderne.

Ediția recentă din 2010, realizată de același colectiv (Florica Moisil, Dan Zamfirescu, Gheorghe Mihăilă) are în plus un procedeu grafic de marcarea a intertextualității. Ca texte, în continuarea *Învățăturilor...* sunt publicate și fragmentele păstrate din originalul slavon, traduse de Gheorghe Mihăilă și parenezele *Ale împăratului Vasile Macedoneanul capitole povățuitoare către fiul său Leon și Învățătura lui Vladimir Monomahul către fiii săi*.

3. Specificul textului parenetic

3.1. Cele mai multe deservicii nu le-au adus acestei opere așa-zisii detractori ai ei: Demostene Russo care considera primatul unui text grecesc, nici, în aceeași linie, Leandros Vranoussis în celebra chestinune homerică a literaturii române (problema paternității).

P. P. Panaitescu însuși, în studiul *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Problema autenticității*, reluat în 1946, muta geneza operei un secol mai târziu, așa cum susținuse, de altfel, și Demostene Russo. A renunțat la argumentele demonstrației abia în 1961, în urma demonstrațiilor realizate de Gheorghe Mihăilă și Dan Zamfirescu. Conform lui P. P. Panaitescu, autorul nu putea fi un voievod, ci profunzimea teologică a mesajului indica un monah care stăpâna foarte bine textele biblice, patristice și omiletice.

Or, nu era exclus ca Neagoe Basarab să fi avut o formație teologică autentică. În mentalitatea vremii circula chiar o analogie, prezentă și în *Învățături*: așa cum floarea are nevoie de apă pentru a crește, luând puterea de la lumina soarelui, tot astfel tânărul are nevoie

de cunoașterea teologică pentru a absorbi lumina divină. Așa se explică și formația teologică a autorului și amploarea textelor teologice care pavează drumul duhovniciei. De altfel, lucru neglijat de contestatarii paternității, în *Viața patriarhului Nifon*, se arată că, în timpul uceniciei sale, Neogoe era fiul sufletesc al patriarhului, “a cărui învățătură și hrană sufletească dorea întotdeauna s-o primească “ (apud *Istoria literaturii Române*, I, 1970, p. 267). La acestea, Nicolae Iorga a arătat, așa cum s-a văzut, ambianța personală a *Învățăturilor* și entuziasmul patriotic ce le însuflețește deseori, care edifică deopotrivă condiția de *pater filii et populi*.

Deservicii au făcut exegeții textului, încercând să-i diminueze valoarea, deranjați fie de constituția barocă, fie de coeficientul de creativitate.

La teoria lui Demostene Russo, filologii și istoricii români au ripostat cu argumente solide: “Demostene Russo a ajuns să vadă în autor un monah, nu un domn (...) un plagiator (cuvântul și calificativul revenind obsesiv sub pana sa). El a devenit surprinzător de orb la tot ceea ce în *Învățături* nu este nici împrumut, nici plagiat și nici colaj, ci zeci de pagini de text original” (Mihăilă, 1996, p. LXXX).

Dar Gheorghe Mihăilă însuși crede că Neogoe Basarab a utilizat tehnica mozaicului și a colajului: “Într-adevăr, analiza avizată a textului *Învățăturilor* ne arată că ele sunt rezultatul unei maniere de elaborare în care intră esențial arta colajului și geniul antologării de texte cu ajutorul cărora autorul își putea exprima și totodată fundamenta prin autoritatea sfintei scripturi și a marilor nume din patristică propriile idei” (Mihăilă, 1996, p. LXXVI).

Într-un studiu din 1969, (*Neogoe Basarab - un Eminescu al timpului său*, în *România literară*, nr. 51), Șerban Cioculescu neagă originalitatea și implicit valoarea operei: “ Numai factura unei mari personalități ar îndreptăți paradoxul axiologic de ordinul transformismului și anume de a preschimba într-o operă originală un mozaic de citate din toate rafturile literaturii teologice” (Cioculescu, 1973, p. 7).

Este aproape sigur că criticii literari din perioada comunistă nu-și puteau manifesta entuziasmul în fața unui text care propunea intrarea unui tânăr pe treptele desăvârșirii personalității prin educația religioasă. Li se poate imputa numai că n-au evitat reacțiile ostentative: “ Prima parte a *Învățăturilor* lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie este un hățiș de texte religioase, compilate de pretutindeni, aproape ilizibil pentru cititorii neavizați” (Rotaru, 2006, p. 32). Sigur, printre cititorii neavizați nu se aflau B.P. Hasdeu, C. Noica, N. Iorga etc.

Nu au lipsit totuși, nici evaluările la superlativ: “Cu toate că împrumută pasaje întregi din scrierile pe care le folosește, nu se poate tăgădui lui Neogoe îndemânarea elocvenței,

cadența de mare vibrație retorică, mai ales când vorbește (după Ioan Zlataust), despre fragilitatea vieții, întreruptă de moarte (*Istoria literaturii române*, I, 1970, p. 270).

La fel, plângerea morții primului său fiu, Petru, este considerată “cea mai mișcătoare pagină elegiacă din literatura română în limba slavonă” (Ibidem).

Unii critici au analizat în profunzime textul, legând mesajul atât de cadrul general dogmatic, cât și de contextul extralingvistic socio-politic ce l-a generat: “Dar critica internă a operei arată că, pe lângă capitole de interes general, lucrarea aceasta cuprinde lucruri relative la boieri și instrucții cum trebuie duse tratativele cu turcii, pe care nimeni nu le putea ști mai bine ca domnul român, dar mai ales părți din viața intimă a voievodului, expuse adesea cu un lirism atât de mișcător, încât cu greu s-ar fi putut naște în sufletul unui om străin de durerile și preocupările lui Neagoe” (Pușcariu, 1987, p. 33).

Alți critici au subliniat măiestria cu care Neagoe Basarab a depășit tirania modelelor, contopind în textele sale de formare trăsăturile fundamentale ale sufletului omenesc: “N-am epuizat unghiurile din care *Învățăturile* pot fi descrise drept o carte umanistă. Nu le-am trecut, sper, cu vederea pe cele mai însemnate și mai productive în analiza duhului lucrării, a acelui duh prin care autorul, cărturar, om politic, diplomat strălucit, a vegheat pentru nestingerea neamului său” (Mazilu, 2004, p. 201).

3.2. La o cercetare statistică, raportul dintre textul-suport, auctorial, și textele-argument este următorul: din cele 298 de pagini ale ediției din 2010, 175 sunt text original, iar 123 sunt citate (s-a calculat pagina de 32 de rânduri).

S-a observat un decalaj între prima parte, în care, din 126 de pagini, numai 46 constituie text original, în timp ce citatele reprezintă 80 de pagini.

În schimb, în partea a II-a, din 172 de pagini, raportul este sensibil inversat: 130 de pagini text original și 42 de pagini citate.

Aceste delimitări se pot face astăzi, întrucât interpreții textului (filologii, teologii și în special editorii profesioniști) au alcătuit, în primul rând, un număr impresionant de indicații scripturistice. În plus, ediția din 2010 “a adoptat altă modalitate de tipărire și anume, evidențiind cu alt corp de literă tot ce s-a dovedit că a fost împrumutat de Neagoe Basarab din izvoarele folosite la alcătuirea *învățăturilor*” (Zamfirescu, 2010, p. XVI). Lucrurile nu s-au oprit aici: “A doua principală inovație a fost introducerea între paranteze drepte a unor subtitluri care nu se află în textul negoian, ci au fost confecționate de editor, precum și numele autorilor textelor împrumutate” (Ibidem, p. XVII).

Comparând textul românesc cu originalul slavon, tradus de Gh. Mihăilă, fie din ediția citată din 1996, fie din anexele la ediția din 2010, se observă că astfel de indicații scripturistice lipsesc, textul slavon prezentând doar marcatorii declarativi ai autorului. Lipsesc de asemenea mărcile paratextuale (titluri, autori) în cazul textelor complementare, atașate de autor prin asumare, în credința că, prin condiția lor de sacralitate, configurează mai bine mesajul decât ar fi făcut-o el însuși.

Cercetătorul actual are în față “radiografia exactă (cu excepția puținelor pagini care dau impresia că provin din izvoare încă neidentificate) structura cărții cu ceea ce este împrumutat și ceea ce este original” (Ibidem).

Strategia argumentativă din *Învățăături* se observă în felul în care se configurează cele 3 tipuri de discurs din cele două părți.

În prima parte, textul este expozitiv, alcătuit dintr-o abundență de citate. Oricât de bun teolog ar fi fost Neagoe Basarab și oricât de iubitor față de fiul său, nu putea avea o gândire mai clară, mai invazivă și mai plină de fiorul Duhului Sfânt decât cea din Sfânta Scriptură. Preocuparea tatălui este de a-i oferi lui Theodosie hrana sufletească cea mai bună.

Dacă l-ar fi pregătit ca teolog, probabil că ar fi continuat în același fel până la sfârșit. Dar voievodul voia să-l determine să performeze în direcția celor învățate. De aceea, în partea a doua, trecerea prin filtrul gândirii proprii primează ca un transfer de intenționalitate, pentru stimularea unei motivații proprii.

Nu orgoliul auctorial al originalității l-a animat pe Neagoe Basarab (selectarea, propunerea și explicarea textelor sacre era, în mentalitatea vremii, mult mai importantă, însemna configurarea imaginii divine în sufletul omului), ci eficiența demersului său comunicativ: transformarea ilocuționarului dobândit în acte perlocuționare asumate. Preocuparea majoră era, cum ar fi spus Austin, să asigure condițiile de reușită a trecerii de la vorbe la fapte (Austin, 2003, p. 32).

3.3. Intertextualitatea este un concept complex, care a cunoscut diferite interpretări de când l-a propus J. Kristeva, până la G. Genette. În lucrarea lui, *Palimpsestes*, acesta din urmă îl numește *transtextualitate*, având mai multe forme de manifestare. Transtextualitatea propriu-zisă presupune inserția unui text străin, prin elementele de atribuire (citat), fără acestea (plagiat); printr-o interpretare (metatextualitate), fără un marcaj exact, dar cu elemente de trimitere indirectă.

Micile inserții din *Învățăături* sunt fie pretexte ale unor comentarii personale, fie concluzii, prin care textul sacru încununează demonstrația, transferând-o la nivelul evidențelor.

Cele mai multe au marcatorii declarativi ai atribuirii: *Strigăm împreună cu David, zicând: Chiuiți lui Dumnezeu, tot pământul...* (p. 2); *Cum zice fericitul David: Fericiți cei nevinovați...* (p. 3); *Precum sângur Domnul Hristos au zis: cela ce va mânca trupul meu...* (p.4).

Neagoe nu-și face o problemă din a lansa inserțiile și fără marcatori, punându-le uneori unele în continuarea celorlalte: *Măcară de ar fi împărat, măcară domnu, măcară biruitor ”tot să cunoască pre Dumnezeu care l-au făcut și cu frică și cu cutremur să facă judecată pre pământu”. “Faceți pace și rugă cu toți, că fără de acestea niminea nu va putea vedea pre Dumnezeu”* (p. 6). În ediția din 2010, editorii au însoțit fiecare pasaj, chiar pe cele succesive, cu inscripții scripturistice (trimiteri la psalmi, la cărți la evanghelii, la versete), așa încât au devoalat întreaga muncă subtextuală a autorului. Oricum, e mai ușor să identifiți proveniența unui text dat, decât să-l cauți în consonanță cu segmentele din componența mesajului.

Cu marcatori discursivi apar uneori și creații proprii, autorul sintetizând cele interpretate anterior în pildele ce se pot trage și în tâlcul fiecăreia dintre ele. Editorii n-au propus aici indicații scripturistice: *Pilda: Eu ziș: “Toți sunteți dumnezei și fiii Celui de sus”. Tâlcul: Zise Domnul: “Ca un bun, pre toți i-am făcut împărați și domni puternici, iară ei se-au întorsu în lucruri rele și deșarte”. Pilda: “Iar voi muriți ca oamenii”. Tâlcul: Iar voi cugetându cele pământești periți”. Pilda: “Și ca unul din domni cădeți”. Tâlcul: “Și satana era domnul ingerilor, iară pentru trufia lui căzu”* (p. 5 – 6).

În teoria discursului raportat, citatul, ca a treia fază a desubiectivizării, este, de fapt, un discurs atribuit prin izolare textuală. Autorul îi devansează ca importanță pe interlocutorii primi, asumându-și rolul de enunțator al unui argument de autoritate.

Astfel, portretul împăratului-model, marele Costandin împărat, el însuși transmițător de învățături, deci un model și pentru Neagoe Basarab însuși, putea fi realizat foarte bine de domnitorul muntean. Dar în *Panegiricul* patriarhului Eftimie al Târnovei, găsește textul model al portretului, descris de episcopul bulgar, pentru țarul Ivan Șișman. Este un citat de circa 17 pagini, care începe ca o poveste (*Odată, oarecându, bătându-se împăratul Costandin cu perșii...* – p. 66) și se termină ca o istorie de demult (*Așa fu viața marelui Costandin și dreptăți ca acestea făcu* - p. 83).

Editorul ține intertextualitatea sub control: marchează scurtele pasaje adăugate de Neagoe la textul citat, existente și în originalul slavon, dar și pe cele adăugate de traducătorul din secolul al XVII-lea, care nu se regăsesc în redacția slavonă.

În partea a doua a *Învățăturilor*, textul presupune un coeficient mult mai mare de creativitate auctorială. Intertextualitatea este metadiscursivă, aluzivă la unele pasaje biblice,

localizate strict de editor. O astfel de creativitate pune probleme specialiștilor, întrucât “ La frontière entre l’imitation et la transformation est ici bien difficile à tracer” (Génette, 1982, p. 150). Chiar dacă citatul prin complementaritatea textelor se întâlnește destul de frecvent, el este angrenat mai puternic în structurile de ansamblu ale mesajului. Autorul aplică principiul clasiștilor din alte timpuri, după care putea identifica bunul său acolo unde îl găsea.

Învățăturile lui Neagoe Basarab, prin intertextualitatea lor, se caracterizează prin unitate și coerență a mesajului, constituind frumusețea unui poem pedagogic, în care magistrul transpare sub mai multe măști pentru a menține forța mesajului la altitudinea sublimului teologic.

4. Bibliografie

1. Austin, J.,L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
2. Cioculescu, Ș., *Neagoe Basarab - un Eminescu al timpului său*, în *România literară*, nr. 51, 1969.
3. DSL, A. Bidu-Vrânceanu ș.a., *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
4. Génette, G., *Palimpsestes*, Paris, Édition Seuil, 1982.
5. Hasdeu, B., P., *Cuvente den bătrâni, II*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1884.
6. *Istoria literaturii Române*, I, București, Editura Academiei, 1970.
7. *Literatura română veche*, (1404 – 1647), (Editori, Gh. Mihăilă, D. Zamfirescu), București, Editura Lyceum, 1969.
8. Mazilu, D., H., *Recitind literatura română veche*, București, Editura Ager, 2004.
9. Mazilu, D., H., *Neagoe Basarab*, în *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
10. Mihăilă, Gh., *Originalul slavon al Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, în vol. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996.
11. Noica, C., *Neagoe Basarab și treptele desăvârșirii în Universul literar*, 1940, 11 mai.
12. Noica, C., *Ce e etern și ce e istoric în cultura română*, Berlin, 1943.

13. Panaitescu, P. P., *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Problema autenticității*, în vol. *Institutului de studii și cercetări balcanice*, nr. 8, 1946.
14. Rotaru, I., *O istorie a literaturii române*, I, București, 2006.
15. Pușcariu, S., *Istoria literaturii române vechi. Epoca veche*, București, Editura Eminescu, 1987.
16. Zamfirescu, D., *Marea carte a identității românești în Europa Renașterii și în cultura universală*, prefață la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996.